

V. O. KLJUCSEVSZKIJ:

NAGY PÉTER KÜLSEJE, SZOKÁSAI, ÉLET ÉS GONDOLKODÁS-MÓDJA, JELLEME

(V. O. Kljucsevszkij: Kursz ruszskoj isztorii IV. Moszkva, 1957. 28–49.)

Nagy Péter lelkialkatát tekintve azon egyszerű emberek egyike volt, akire elegendő ránézni ahhoz, hogy megértsük őt.

Óriás volt, több mint 2 méter, egy egész fejjel magasabb volt azoknál, akik őt valaha is körülvették. A húsvéti csókváltásnál mindig úgy le kellett hajolnia, hogy a háta is megfájdult. Természetétől fogva erős volt a fejsze és a kalapács állandó használata pedig még jobban kifejlesztette az izmait és ügyességét. Csövet tudott csavarni az ezüst tányérból, és egy darab posztót késsel röptében kettévágott. Az előbbieken során Filaret pátriárka fiúutódai dinasztikus satnyaságáról már beszéltem. Alekszej cár első felesége nem küzdötte le családjának a fogyatékoságát. De Natalja Kirillovna energikusan szembeszállt vele. Péter az anyjára hasonlított, különösen annak egyik testvérére, Fjodorra. A Nariskinoknál az élénk idegzet és a találfony gondolkodás családi vonások voltak. Később ebből a közegeből került ki sok szellemes-élcfaragó ember, az egyik pedig sikeresen játszotta a tréfamester szerepét II. Katalin szalonjában. A 11 éves Péter eleven, szép fiúcska volt, ahogy ezt egy külföldi követ leírja, aki 1683-ban bemutatkozó látogatáson vett részt Péternél és fivérénel, Ivánnál. Mialatt Iván cár a szemébe csúszott Monomah sapkában senkire se nézve ült mint egy élettelen szobor az ezüst trónján, az ikonok alatt, a mellette ugyanazon a trónon egy másik Monomah sapkában ülő – mivel kettős hatalom volt – Péter élénken és magabiztosan nézett mindenkire és alig tudott a helyén maradni. A későbbiekben ez a benyomás hitelét veszttette egy erős idegösszeomlás következményeként, amelynek oka vagy az 1682. évi véres kremli események kiváltotta gyermekkori ijedség volt, vagy a mind gyakrabban ismétlődő tivornyázások, amelyek megviselték a még fejletlen test egészségét; de még valószínűbb, hogy egyik is, másik is. Nagyon korán, már 20 évesen, reszketni kezdett a feje és ezen a szép kerek arcon a töprengés vagy a belső nyugtalanság perceiben eltorzult görcsök jelentek meg. Mindez együttvéve, az anyajeggel a jobb orcáján, valamint azzal a szokásával, hogy menetközben „kaszált” a kezeivel, alakját mindenütt észrevehetővé tette. 1697-ben a saardami borbélynál, ezen

ismertetőjegyek alapján, amelyeket a Moszkvából érkezett honfitársak előzékenyen közöltek, rögtön felismerték az orosz cárt, aki ácsnak öltözve idejött megborotváltni magát. Nem ügyelt magára és nem mérsékelte magát, ami nagy és réveteg szemeknek nyers, sőt néha vad kifejezést adott, s ezzel ösztönszerű remegést váltott ki a gyenge idegzetű emberekben.

Leggyakrabban két Péter-portréval találkozunk. Az egyiket 1698-ban Angliában Kneller festette III. Vilmos kívánságára. Ezen Péternek hosszú göndör haja van, és vidáman néz nagy kerek szemével. Eftekintve bizonyos szépítéstől, a művésznek, úgy tűnik, sikerült megfognia az arc megfoghatatlan vidám, sőt majdhogy nem gúnyoros kifejezését, amely a nagymama, Sztresnyeva arcképre emlékeztet. A másik portrét a holland Karl Moor festette 1717-ben, amikor Péter Párizsba utazott, hogy meggyorsítsa az Északi háború befejezését és előkészítse 8 éves lányának, Erzsébetnek a hét éves francia királlyal, XV. Lajossal történő házasságát. Abban az évben a párizsi megfigyelők Pétert ugyanilyen átható, néha vad tekintetű uralkodónak ábrázolják, aki jól megtanulta az uralkodói szerepet, de egyúttal olyan politikus, aki kellemesen tudott boldogulni a számára fontos emberekkel. Péter akkor már olyannyira felismerte saját jelentőségét, hogy nem törődött az illemmel; párizsi lakásából kijövet nyugodtan beleült egy idegen hintóba, mindenütt házigazdának érezte magát, csakúgy a Szajnál, mint a Néva-partján. K. Moornál azonban nem ilyen. A bajusza pontosan feltett, észrevehetőbben, mint Knellernél. Az ajakvonalában és különösen a szem kifejezésében gyengeség, majdnem szomorúság, érződik a fáradtság; azt gondolod ime egy ember, aki egy kis pihenésért eseng. Saját nagysága agyonnyomta őt; nyoma sincs az ifjúkori önhittségnek, sem az érett férfi saját dolgával való megelégedettségének. Emlékeztetni kell persze arra, hogy ez az arckép Párizsból Hollandiába menet ábrázolja Pétert, ahová azért ment, hogy kigyólyjon betegségéből, amely 8 évvel később el is vitte őt.

Péter vendég volt saját otthonában. Út- és munka közben a szabad ég alatt nőtt fel és férfiasodott meg: ötvenes éveiben ha időt szakított volna, hogy végigtekintsen elmúlt életén, látta volna, hogy örökké utazik valahová. Uralkodása alatt beutazta a széles Oroszont egyik végétől a másikig, Arhangelsztől és a Névától a Prutig, Azovig, Asztrahányig és Derbentig. A sokéves fáradhatatlan mozgásban levés kifejlesztette benne a mozgékonyt, vágynak az állandó helyváltoztatásra, a benyomások gyors váltakozására. A sietség szokásává vált. Örökösén és mindenben sietett. Járása, különösen nagy léptei miatt olyan volt, hogy az útítársai csak nehezen, ugrándozva tudtak lépést tartani vele. Nemigen tudott sokáig egy helyben ülni: a hosszú

lakomákon gyakran felpattant az asztaltól, és átfutott a másik szobába megmozgatni a tagjait. Ez a mozgékonyság formálta őt a fiatal éveiben a táncok nagy kedvelőjévé. Megszokott és vidám vendég volt a főurak, a kereskedők és a mesterek házi estélyein, sokat és egész jól táncolt, noha nem járt táncanfolyamra, csak „pusztán gyakorlatból” eltanulta Lefort estélyein. Péter, amikor nem aludt, nem utazott, nem lakomázott vagy nem szemlélt meg valamit, akkor szünet nélkül építkezett. Kezei állandó munkában égtek, s tele voltak bütökökkel. Minden adandó alkalmat megragadott, ha kézi munkáról volt szó. Fiatalkorában, amikor mindenben még járatlan volt, ha megnézett egy gyárat vagy üzemet, mindjárt ki is próbálta a tanulmányozott dolgot. Nehezeére esett más munkája egyszerű nézőjének maradni, különösen, ha az a tevékenység számára ismeretlen volt: keze ösztönösen kapott a munkaeszközhöz; mindent maga akart megcsinálni. A kézművesmesterség iránti vonzalma kifejlesztette benne a leleményességet és a rutint: pontosan megfigyelte az ismeretlen műveletet s egy pillanat alatt elsajátította azt. Korai hajlama az iparos tevékenységre a technikai munkában kialakított benne egy egyszerű szokást, egy megmagyarázhatatlan ingert: tudni akart és elsajátítani minden új dolgot, még mielőtt sikerült volna felfognia, hogy miért is kell az neki. Az évek során a technikai ismeretek óriási tömegére tett szert. Már első külföldi útján azt a következtetést vonták le a német hercegkisasszonyok a vele folytatott beszélgetésből, hogy tökéletesen ismert mintegy 14 mesterséget. Később bármely műhelyben vagy akár milyen gyárban otthon érezte magát. Halálakor majdnem mindenütt, ahol megfordult, maradt valamilyen saját kezűleg gyártott csekélyesség; dereglyék, székek, edények, dohányszelencék, stb. Csak csodálkozni lehet azon, honnan volt ennyi ideje minderre. A kézművességben elért sikerei a kézügyesség terén nagy magabiztosságot kölcsönöztek neki: tapasztalt sebésznek és jó fogorvosnak tartotta magát. A hozzá közelálló emberek, akik valamilyen betegségben megbetegedtek, és sebészi beavatkozásra volt szükségük, megrémültek attól a gondolattól, hogy a cár tudomást szerez a betegségükről és megjelenik szerszámaival, hogy felajánlja szolgálatait. Mondják, maradt utána egy zsák kihúzott fog – fogorvosi gyakorlatának emlékei. De mindenekelőle helyezte a hajóépítő mesterséget. Semmilyen államügy nem tudta visszatartani, amikor lehetőség kínálkozott, hogy fejszével dolgozhasson a dokkban. Életének folyamán egészen a késői évekig, Pétervárott egy napot sem mulasztott el anélkül, hogy be ne térjen vagy két órára az admirálisra. És ebben a dologban nagy művészetre tett szert; a kortársak Oroszország legjobb hajóépítő mesterének tartották. Nemcsak mindent látó felügyelő és tapasztalt vezető volt: maga

is mindent meg tudott csinálni, az alapoktól egész a díszítés összes technikai apróságáig. Büszke volt mesterségbeli művészetére, és nem sajnált se pénzt, se erőfeszítést, hogy elterjessze és megszilárdítsa azt Oroszországban. A szárazföldi Moszkva szülöttéből, igazi tengerész lett, akinek úgy kellett a tengeri levegő, mint hálnak a víz. A tengeri levegőnek és a szakadatlanul végzett fizikai munkának maga Péter is gyógyító hatást tulajdonított, tekintettel az állandó kicsapongások miatt megrongálódott egészségére.

Innen eredt valószínűleg csillapíthatatlan, igazi matróz-étvágya is. Kortársai mondják, hogy mindig és mindenütt tudott enni; akármikor is ment vendégségbe, ebéd után vagy ebéd előtt, mindjárt kész volt rá, hogy asztalhoz üljön. Mivel általában korán kelt, 5 óra körül, 11–12 óraker ebédelt és az utolsó fogás befejeztével szundított egyet. Ez utóbbit még vendégségben, lakoma közben sem tagadta meg magától. Alvás után felfrissülve tért vissza beszélgetőpartnereihez, ismét készen az evésre és ivásra.

Péter gyermek- és ifjúkorának szomorú körülményei, amelyek kiűzték őt a kreml-i udvar régi, merev szertartásaiból, a vegyes és igénytelen közönség, amellyel ezután körül vette magát, kedvenc foglalatosságainak jellege, amelyek arra kényszerítették, hogy hol a fejszéhez, hol a fűrészhöz vagy az esztergapadhoz, hol az erkölcsjavító bothoz nyúljon, állandó mozgásban levő és nyughatatlan életmódjával együtt mindenféle ceremónia esküdt ellenségévé tették őt. Semmiben nem tűrt feszélyezettséget és formalitásokat. Ez az uralkodó ember, aki hozzászokott ahhoz, hogy mindig és mindenütt gazdának érezze magát, zavarba jött az ünnepélyes külsőségek között, nehezen lélegzett, elpirult, izzadságban úszott, amikor audiencián kellett a trónnál állnia ünnepi cári öltözékben, az udvar jelenlétében, és végighallgatnia a bemutatkozó követ fellengzős zagyvaságait. Hétköznapi életét igyekezett minél egyszerűbben és olcsóbban megszervezni. Az Európában a világ egyik leghatalmasabbnak és leggazdagabbnak tartott uralkodót gyakran látták félretaposott cipőben és felesége vagy leánya stoppolta harisnyában.

Otthon, miután felkelt, kínai szövetből készült egyszerű kopottas köpenyében fogadott, kivonulása vagy elutazása alkalmával vastag posztóból varrt igénytelen köntöst hordott, amelyet egyébként nem szeretett gyakran váltani. Nyáron amikor csak a közelbe ment, alig viselt kalapot. Általában kétkerekű kocsin utazott, vagy egy rossz kettős fogaton, és olyan csészán, amelybe – egy külföldi szemtanú megjegyzése szerint – nem mindegyik moszkvai kereskedő ült volna bele. Ünnepi alkalmakkor, amikor pl. meghívták esküvőre, bérbe vette egy szenátusi ficsur, a legfőbb ügyész, Jaguzsin-szkij fogatát. Otthon Péter mindennapjaiban élete végéig hű maradt a régi

orosz ember szokásaihoz, nem szerette a tágas és magas termeket, és külföldön is elkerülte a fényűző királyi udvarokat. Neki, a végtelen orosz róna születtének fullasztó volt a hegyek között és a szűk német völgyekben. Különösen azonban, hogy bár a szabad levegőn nőtt fel és mindenben a tágassághoz szokott, mégsem tudott magas mennyezetű szobában lakni, amikor mégis ilyenbe került, vászonzóból alacsony plafont csináltatott. Valószínűleg gyermekkorának szűkös környezete alakította ki benne ezt a vonást. Preobrazsenszkij faluban, ahol felnőtt, egy kis régi faházikóban élt, amely nem került többre, ugyanazon külföldi szerint 100 tallérnál. Pétervárótt szintén kisméretű téli és nyári palotát épített, szűk szobákkal: a cár nem tud nagy házban élni, jegyzi meg ez a külföldi. Elvetve a kreml-i palotákat, Péter felszámolta a moszkvai cárok udvari életének erőltetett fényűzését is. Az ő idejében egész Európában, talán csak a fősvény porosz király, I. Frigyes Vilmos udvara vetekedhetett egyszerűségben a péterváriával. Összehasonlítva magát ezzel a királlyal Péter azt mondta, hogy egyikük sem szereti a pazarlást és a pompát. Péter idejében az udvarban nem lehetett látni kamarást, apródot, de drága edényeket sem. Az udvar szokásos kiadásai, amelyek korábban több százezer rubelre rúgtak, Péter alatt nem emelkedtek évi 60 ezer fölé. A cár cselédsége 10–10 fiatal nemesből tevődött össze, az ún. tisztiszolgákból, akik nagy része nem főrangú származású volt. Péter nem szerette a ruhákon sem a libériát, sem a drága hímzést. Mellesleg, utolsó éveiben, második feleségének népes, fényes udvara volt, amelyet német mintára szerveztek meg és nem maradt el fényűzésben az akkori Németország egyetlen udvarától sem. Péter terhesnek érezte ezt a cári csillogást, de körülvette vele második feleségét, talán azért, hogy a környezettel elfeledtesse annak túlságosan szerény származását.

Ugyanezt az egyszerűséget és közvetlenséget valósította meg az emberekkel való kapcsolatában is: másokkal való bánásmódjában, a régi orosz úrhatnám házigazda szokásai a fesztelen mesterember modorával keveredtek. Ha vendégségbe ment, leült, akárhová vetődött, az első szabad helyre: s amikor melege lett, nem zavartatva magát a többiek előtt, ledobta magáról a köntösét. Amikor esküvői marsallnak, azaz a lakoma szervezőjének hívták, pontosan és rátermetten teljesítette kötelességét, és miután megszervezte a vendéglátást, a sarokba állította a marsallbotot, a büfészekrényhez ment és kézzel vett a sültből magának. Az a szokása, hogy az asztalnál kés és villa nélkül evett, Koppenburgban vacsora közben a német hercegnőket is megdöbentette. Pétert általában nem jellemezte a finomság az emberekkel való érintkezésében, nem volt kedves modora. A Pétervárótt általa bevezetett

téli összejöveteleken, a fővárosi előkelő társaság között, amely rendszeresen hol az egyik, hol a másik méltóságnál jött össze, a cár fogta magát és leült sakkozni az egyszerű matrózokkal, sört ivott és hosszú holland pipából mahorkát szívott velük, és figyelmet sem fordított az ott vagy egy másik teremben táncoló hölgyekre. A napi munka után, az esti szabad órákban, amikor Péter szokás szerint vagy vendégségbe ment vagy maga vendégeket fogadott, vidám volt, szívélyes, beszédes, szerette maga körül is a vidám beszélgetőpartnereket, szívesen hallgatta a fesztelen beszélgetéseket egy pohár magyar bor mellett, amelyekben ő maga is részt vett, le- s följárkálva a szobában, – miközben nem feledkezett meg poharáról – és nem túrt meg semmit, ami megzavarta volna az ilyen beszélgetést, semmilyen rosszindulatot, illetlenkedést, csipkelődést, még kevésbé a vitakozás és a civakodást. A bűnöst rögtön megbüntették: „büntetésül” ki kellett merítenie három kehelynyi, vagy egy veder bort, hogy máskor „ne hazudjon és ne ingereljen senkit”. Ezekén a szabad, baráti beszélgetéseken a kényes témákat természetesen elkerülték, noha a Péter társaságában uralkodó fesztelenség a nem óvatos vagy túlonútl szókimondó embereket arra ösztönözte, hogy mindent kimondjanak, ami eszükbe jutott. A flotta hadnagyát, Misukovot Péter nagyon szerette és értékelte tengerészeti jártasságát és az oroszok közül elsőnek bízott rá egy teljes fregattot. Egyszer – ez még Alekszej cárevics idejében történt –, egy kronstadti lakomán, ahol az uralkodó mellett ült az asztalnál, Misukov már jócskán felöntve a garatra elgondolkozott és hirtelen sírva fakadt. A meglepődött uralkodó együttérzéssel kérdezte, mi van vele. Misukov nyíltan és mindenki füle hallatára elmagyarázta miért a könnyek: a hely, ahol ülnek, az új főváros, mellette a balti flotta, az orosz matrózok tömege, s végül, ő maga Misukov hadnagy, a fregatt parancsnoka, aki érzi, mélyen érzi az uralkodó kegyességét – mindez az ő, az uralkodó kezeinek alkotása: ahogy ez eszébe jutott és meggondolta, hogy az ő, az uralkodó egészsége romlik, nem is tudta visszatartani a könnyeit. „Kire fogsz minket hagyni?” – tette hozzá. „Hogy kire?” – válaszolt Péter. „Van cárevics örökösöm.” – „Oh, de hisz ő együgyű, mindent le fog rombolni.” Péternek tetszett a tengerész keserű igazságot tartalmazó nyíltsága, de a kifejezés durvasága és a nem helyénvaló óvatlan kijelentés miatt meg kellett büntetnie: „Ostoba” – mondta gúnyos mosollyal, fejbeavágva a tengerészt, – erről mindenki előtt nem beszélünk.” Mivel megszokta, hogy egyszerűen és egyenesen viselkedjen mindenki előtt, ezért másoktól is elsősorban az egyenességet, nyíltságot követelte meg, nem túrt mellébeszélést. Nyepljujev meséli a feljegyzéseiben, hogy visszafordulva Velencéből, tanulmányai végeztével maga a cár vizsgáztatta és rábízta a Pé-

tervárrott épülő hajóknak felügyeletét, aminek következtében majd minden nap találkozott Péterrel. Nyepljujevnek azt tanácsolták, hogy legyen talpraesett és főleg mindig az igazat mondja a cárnak. Egyszer, Nyepljujev egy névnap alkalmából felöntött a garatra, majd másnap elaludt és akkor jelent meg munkahelyén, amikor már a cár is ott volt. Nyepljujev ijedtében haza akart futni, és beteget jelenteni, de meggondolta magát, s nyíltan bevallotta bűnét: „Én már itt vagyok barátom” – mondta Péter. „Bűnös vagyok, cárom – válaszolta Nyepljujev. – Tegnap vendégségben üldögéltem.” Péter erre gyengéden megfogta a vállát s az úgy reszketett, hogy alig tudott megállani a lábán – azt mondta: – Köszönöm fiam, hogy igazat beszélsz. Az isten megbocsát, nem unokája nagyanyjának, aki isten előtt nem vétkezik, és most menjünk egy születésnapra!” Megérkeztek egy ácshez, akinek szült a felesége. A cár 5 grivnát adott a szülő nőnek és megcsókolta, és ugyanezt megparancsolta Nyepljujevnek is, aki egy grivnát adott: „Ej, barátom, látom, te nem úgy ajándékozol, mint egy külföldi”, – mondta nevetve Péter. „Nincs nekem sok elajándékozni valóm, uram: szegény nemes vagyok, feleségem és gyermekeim vannak, s ha nem lenne a cári adomány, nem is tudnánk mit enni.” Péter erre kifaggatta hány jobbágya van és hol fekszik a birtoka. Az ács a vendégek elé tett fatányéron egy-egy kupica vodkát. A cár megitta és megkóstolta a sárgarépával töltött pirogot. Nyepljujev nem ivott, és vissza akarta utasítani a kínálást, mire Péter azt mondta: „Igyál, amennyit bírsz, ne sértsd meg a házigazdát” és letörve neki egy falat pirogot, hozzátette: „Na egyél, ez hazai, nem olasz eledel.”

De Péter, aki természeténél fogva jó ember volt, mint cár durva volt, nem tisztelte se magában, se másokban az embert: a számunkra már ismert közeg, amelyben felnőtt, nem is tudhatta kinevelni benne ezt a tiszteletet. Természetes esze, az évek alatt felgyülemlett tapasztalat, a megszerzett hatalom később elfedték ifjúsága e fogyatékoságát, de az néha, még a későbbi évek során is előbukkant. Kegyenca Alekszaska Mensikov a cár fiatalkorában nem egyszer tapasztalta hosszúkás arcán a péteri öklök erejét. Egy nagy ünnepségen egy külföldi, tolakodóan fecsegő tűzér, a Péterrel folytatott beszélgetés közben az ismereteivel hengegett, nem hagyva szóhoz jutni a cárt. Péter hallgatta, hallgatta a kérkedő férfit, végül nem bírta tovább s az arcába köpve szó nélkül eltávozott. Egyszerűsége és szokott vidámsága a vele való érintkezést néha ugyanúgy megnehezítették, mint lobbanékonyága, vagy az ismert görcsök formájában rátörő időszakos rossz hangulatok. Bizalmasai e jelekből érezve a közelgő vihart, gyorsan hívták Katalint, aki lültette Pétert és átölelve, fejét gyengéden fésülgette. A cár gyorsan álomba merült, minden

elcsendesült körülötte, amíg Katalin mozdulatlanul tartotta kezében a fejét. Vagy 2 óra múlva frissen ébredt, mintha mi sem történt volna. De, függetlenül ezektől a beteges rohamoktól, az egyenes és nyílt Péter nem volt mindig kedves és figyelmes másokhoz, ez kedvezőtlenül befolyásolta azt a közvetlenséget, amelyet Péter megvalósított maga körül. Jó perceiben szeretett szórakozni, tréfálkozni, de ezek a tréfák gyakran túllépték a határt, illetlenek vagy kegyetlenek lettek. Nyáron az ünnepi napokon a palotája előtti nyári kertben, a maga létesítette tölgyfa ligetben, szerette maga körül látni a főváros összes előkelőségét. Szívesen beszélgetett a világi méltóságokkal a politikáról, az egyháziakkal az egyházi ügyekről, egyszerű asztaloknál ülve a kerti fapadokon és buzgón kínálgatta a vendégeket, mint egy szívélyes házigazda. De azért a vendégszeretetével néha már torkig voltak. Mivel az egyszerű vodkához szokott, azt kívánta, hogy a vendégek is azt igyák, a nőket sem kivéve. Volt, hogy az ünnepség résztvevőit elfogta a rémület, mert a kertben megjelentek a pálinkától bűzlő gárdisták, kiknek szaga a faszorokban végig érződött, miközben az őrszemek parancsára senkit sem engedtek ki a kertből. A külön ebből a célból odarendelt gárdaőrnyagok kötelesek voltak mindenkint megkínálni, hogy igyanak a cár egészségére és szerencsésnek mondhatta magát az, akinek valamilyen úton-módon sikerült kiszöknie a kertből. Csak az egyházi hatalmasságok nem háritották el a keserű kupákat, és vígan üldögéltek az asztalaiknál; és egyesektől messze bűzlött a retek- és hagymaszag.

Az egyik ilyen ünnepségen az arra elhaladó külföldiek megfigyelték, hogy a vendégek közül a legrészezebbek a papok voltak, egy protestáns prédikátor nagy csodálkozására, aki elképzelné sem tudta, hogy azok ilyen durván és nyíltan csinálják ezt. 1721-ben az idős özvegy Trubeckoj herceg esküvőjén, aki a 20 éves Golovinát vette el, amikor a gyümölcskocsonyát tálták fel, Péter megparancsolta a menyasszony apjának, az ismert nagy ingyencnek, hogy minél szélesebbre tátsa ki a száját és neki állt a torkán egymás után lenyomkodni a falatokat, sőt ő maga feszítette szét a száját, amikor az nem elég szélesre tátotta ki. Ugyanekkor egy másik asztalnál a házigazda lánya, egy fényűző vagyonos divatbáb, Cserkaszkaja hercegnő, fivére széke mögött állva, aki egy művelt fiatalember volt – most násznagy apja esküvőjén – az itt ülő cárné jelére elkezdte őt csiklandozni, s az üvöltött, mint egy borjú, amelyet levágnak, az akkori Pétervár legfinomabb társaságának egyetértő nevetése közepette.

A cár ilyen humora nyomasztó jelleget kölcsönzött az udvarában bevezetett szórakozásoknak. Az Északi háború végére összeállítottak egy jelen-

tős naptárt, az év tulajdonképpeni udvari ünnepeiről, amelyek közé a győzelmű ünnepek, 1721-től kezdve pedig nystadti béke megünneplése tartozott. Mégis Péter különösen akkor szeretett mulatni, ha egy új hajót vízre bocsátottak: úgy örült az új hajónak, mint egy újszülött gyermeknek. Abban a században mindenütt sokat ittak Európában, nem kevesebbet mint most, sőt a felsőbb udvari körökben még többet. A pétervári udvar sem maradt el a külföldi mintától. A mindenben takarékos Péter nem sajnálta a kiadásokat azokra az ivászatokra, amelyekkel egy új hajót felavattak. A hajóra meghívták minden (mindkét nembeli) fővárosi előkelőséget. Ezek amolyan igazi tengeri ivászatok voltak, melyek alapján elterjedt az a szólásmondás, hogy a részegeknek minden könnyű (térdig ér a tenger). Addig ittak, amíg a főadmirális, az öreg Aprakszin elkezdett sírni, forró könnyeket hullatva, hogy öregségére teljesen árva lett, se anyja, se apja, a hadügyminiszter pedig, a fenséges Mensikov herceg az asztal alá zuhant, s a nők társaságából odafutott a rémüld Dása hercegnő, hogy leöntse és megtörölje élettelen férjét. De a lakomák nem mindig végződtek ilyen egyszerűen: Péter, ha megharagudott az asztalnál valakire és dühösen átfutott a hölgyekhez, megtiltotta asztaltársainak, hogy visszatérteig szétszéledjenek, „és egy katonát állított a kijáráshoz; amíg Katalin nem nyugtatta meg a felbőszült cárt, amíg az nem feküdt le és nem aludta ki magát, addig mindenki a helyén ült, ivott és unatkozott. A Nystadti békét 7 napig tartó jelmezbállal ünnepelték meg. Péter magánkívül volt az örömtől, hogy befejezte ezt a végetnemérőnek tűnő háborút, feledve éveit és betegségét, énekelt és az asztalokon táncolt. Az ünnepségre a szenátus épületében került sor. A lakoma közben Péter felállt, és elindult a Néva partján álló vitorlásra szundítani egyet, vendégeinek megparancsolta, hogy várják meg, míg visszatér. A sok bor és a nagy láрма ezen a hosszadalmas ünnepségen sem tudta azonban feledtetni a vendégekkel a kötelező vigasság okozta unalmat és fáradtságot. A távolmaradóknak 50 rubel büntetést kellett fizetniük. Ezer maszkarált, lökdösődött, ivott, táncolt egy álló hétig, és mindenki örült, hogy a kitűzött ideig sikerült átvészelnie a hivatalos vigasságot.

Ezek a hivatalos ünnepségek nehezek is merítőek voltak. De talán még rosszabbak voltak a szintén állami és a cinizmusig illetlen szórakozások. Nehéz megmondani, mi hívta ezeket életre, a durva munka utáni mocskos szórakozás szükséglete vagy az, hogy nem szokta megfontolni tetteit. Péter igyekezett a kicsapongást hivatali formákba öltöztetni, állandó intézménnyé alakítani. Így keletkezett a részegeskedés kollégiuma, vagy a „legesleghóbortosabbak, legeslegtréfásabbak és legeslegrészegebbek zsinata”. Élén a legnagyobb bohóc állt, aki a herceg-pápa vagy a legbolondosabb és legzajosabb

moszkvai, Kokujszki és egész jauzai pátriárka címet viselte. Mellette működött a 12 kardinálisból álló Konklavé, csupa hirhedt iszásokokból és csalókból, akik hasonló püspökök, archimandriták és más egyházi előkelőségek nagy hadával vették körül magukat, s utóbbiak olyan gúnyneveket viseltek, amelyek soha semmilyen cenzúra alatt nyomtatásban meg nem jelenhettek volna. Péter e gyülekezetben protodiakónus volt és maga állította össze szabályzatát, nem kisebb törvényhozói képességeket felmutatva, mint bármely másik szabályzatában. Ebben a szabályzatban a legapróbb részletekig meghatározta a pápaválasztás és -beiktatás, valamint a részeg hierarchia különböző fokaira történő felszentelés szertartását. A rend első számú előírása a mindennapi lerészegedés volt, soha nem lehetett józanul lefeküdniük. A gyülekezet, amelynek az volt a célja, hogy Bacchust mértéktelen ivással dicsőítse, rendelkezett egy ivás-renddel, „Bacchus szolgálatával és a szesszel való becsületes bánásmóddal”, saját öltözékük volt, imakönyvek, énekeik, sőt igen bolondos papnők és apátnők is. Ha az ősi idők egyházában azt kérdezték a keresztelttől „hiszel-e?”, itt az új tag felvételekor így tették fel a kérdést „iszol-e?”. A józan bűnösöket az állam valamennyi kocsmájából kizárták, a másként gondolkodó eretnek-részegeket átokkal sújtották. Egyszóval, ez az egyházi hierarchia és az egyházi istentisztelet legilletlenebb paródiája volt, amely a hívő emberek számára úgy tűnt fel, mint a lélek romlása, mint a hit megtagadása, amivel szembeszegülni – út a mártír koszorúhoz. Volt, hogy a karácsonyi ünnepeken vagy 200 emberből álló társaság Moszkvában, vagy Pétervárott néhány tucat szánon egész éjszaka „ünnepelt” a városban, a menet élén a bohóc pátriárka haladt papi öltözékben, pálcával és bádog püspöksüvegben; mögötte nyaktörő sebességgel rohantak a segítőtársaival telezsúfolt, éneklésüktől és füttyengetésüktől hangos szánok. A házigazdák, akiket kitüntettek látogatásukkal, kötelesek voltak őket megvendégelni és fizetni a magasztalásért; szörnyű sokat ittak ilyenkor, jegyzi meg egy kortárs megfigyelő. Vagy volt olyan is, hogy a nagybőjt első hetében e „legeslegnagyobb bolondozás vezeklő menetté alakult: a hívő okulására szamarakon és öszvéreken vagy olyan szánokon indultak el, amelyekbe disznókat, medvéket és kecskéket fogtak be, és kifordított becek voltak rajtuk. Egyszer az 1699-es év farsangján, az egyik pompás udvari ebéd után a cár áldozatot mutatott be Bacchusnak; a pátriárka, Nyikita Zotov a herceg-pápa, akit a cár egykori tanítójaként ismerünk, ivott és áldást osztott az előtte tétet hajtó vendégeknek, összefont karral, két keresztbe vett csibukkal áldva meg őket, úgy amint azt a főpapok kettős- és hármass gyertyatartókkal tették, majd pásztorbottal a kezében az „egyházfő” táncba kezdett. Az ebéden résztvevők közül

csak egyvalaki s az is egy külföldi követ volt, nem bírta elviselni e kábulat látványát, és otthagya ezeket a pravoszláv bohócokat. Az idegen megfigyelők ezekben az ocsmányságokban hajlamosak voltak politikát, sőt népnevelő tendenciát felfedezni, amely az orosz egyházi hierarchia sőt, az egész egyház ellen irányult volna, csakúgy, mint az ivás bűne ellen: a cár, úgymond azt igyekezett neveltséggé tenni, amihez gyengíteni akarta mások ragaszkodását és tiszteletét. Miközben alkalmat adott a népnek a szórakozásra, a részeg társaság egyúttal hozzászoktatta a népet ahhoz, hogy a mocskos kicsapongás iránti undora az előítéletek iránti megvetéssel párosuljon. Nehéz mérlegelni e nézet igazságát, de mégis: ez inkább igazolás, mint magyarázat. Péter nem csak az egyházi hierarchiából, vagy az egyházi szertartásból csinált játékot. Viccet csinált saját hatalmából is, királlyá, uralkodóvá „Az Ő fényességes cári felségévé” magasítva F. J. Romodanovszkij herceget, míg magát „a mindenkoron szolga és jobbágy Piternek”, vagy egyszerűen oroszul Petruska Alekszejevnek nevezte. Ebből is látható, hogy sokkal több ebben a hangulat, mint a tendencia. A játékosságot Péter apjától örökölte, aki szintén szeretett tréfálni, noha óvakodott a bohóckodástól. Péternek és társaságának nagy volt a hajlama a bolondozásra. Bohóckodásra minden alkalmas volt nekik, nemkímélve sem a régi hagyományokat, sem a népi érzést, de saját méltóságukat sem; mint a gyerekek, amikor játékból kifigurázzák a felnőttek szavait, kapcsolatait, sőt grimaszait, egyáltalán nem gondolva arra, hogy ezzel elítélik vagy megharagítják őket. Az egyházi szertartásokat paródiázva nem az egyházból űztek csúfot, és nem is az egyházi hierarchiából, mint intézményből, hanem egyszerűen kitöltötték mérgüket azon a rétegen, amelyben sok olyan embert láttak, aki bosszantotta őket. Nem kell meglepődni, hogy nem törődtek a következményekkel és az orgiák hatásával. Noha Péter panaszkodott, hogy neki nem egy szakállással van dolga, mint az apjának, hanem ezerrel, erről az oldalról mégis inkább kellemetlenségek várhattak rá, mint sem veszély. Az akkori hierarchia többségére érvényesnek tartották azt a szemrehányást, amelyet a reformok ellenségei tettek az utolsó pátriárkának, Hadriánusnak: a neki lőkött koncból él, csak eszik és alszik, védi a palástot a fehér süveg alatt, és semmit nem lepez le. Komolyabb volt a zúgolódás a nép körében, ahol már terjedt a szóbeszéd a cár – antikrisztusról, de erről az oldalról is bíztak a korbács és a kínzókamra véderejében; a társadalmi szégyenézetről pedig az akkori vezető köröknek nagyon gyenge elképzelése volt. Azonkívül a népi erkölcsök is, ha nem is igazolták, részben legalábbis megmagyarázták ezeket az illetlen kedvteléseket. Ki ne ismerné azt az orosz szokást, hogy vidám percekben vallási dolgokkal viccelődnek,

szent aforizmákkal ékesítik az ünnepi mókát. Ugyanilyen ismert a népi legenda kapcsolata a papsággal és az egyházi szertartással. Ebben maga a papság bűnös; szigorúan megkövetelvén az egyházi rend látszólagos teljesítését, a lelkipásztorok senkiben sem tudtak kellő tiszteletet kelteni, mert ők maguk sem tisztelték azt eléggé. És Péter sem volt mentes ettől az egyházi-népi gyengeségtől: istenfélő ember volt, bánkódott az orosz papság tudatlansága, az egyházi élet ziláltsága miatt, tisztelte és ismerte az egyházi szertartást, és egyáltalán nem tréfából szeretett énekelni harsány hangján ünnepeken a kórusban énekesei között, s ugyanakkor a nystadti béke ünnepének egyik programjaként 1721-ben megrendezte az öreg Buturlin herceg-pápának egy öregasszonnyal, – elődje Nyikita Zota özvegyével – kötött illetlenül is illetlenebb esküvőjét, amelyre az udvar jelenlétében ünnepélyes – bolondos külsőségek között, a Troickij székesegyházban került sor. Ugyan mennyi politikai célzat volt ebben, vagy mennyi abban a vodkával teli dobozban, amely a részeg testületet egy evangéliumra emlékeztette? Itt nem a politikusok kifinomult, vagy agyafűrt egyházellenes számításáról van szó, hanem egyszerűen az úrhatnám korhelyek durva érzéséről, amely egy általános tény, az egyházi tekintély mély hanyatlását tárja fel. A világi papságot lealázó szerzetes uralom idején a nép erkölcsi érzése egyházi-lelkipásztori nevelésének ügye a lelkiismeret rendőrségévé alakult.

De Pétert a természet nem fosztotta meg olyan eszközöktől sem, hogy illőbb szórakozási lehetőségeket teremtsen. Kétségtelenül egészséges szépérzéssel volt megáldva, nem sajnálta a fáradságot és sok pénzt költött, hogy jó képeket és szobrokat szerezzen Németországból és Itáliából: ő vetette meg az alapját annak a művészi gyűjteménynek, amely most a pétervári Ermitázsban van. Különösen jó érzéke volt az építészethez; erről mesélnek a főváros körül felépített szórakoztató paloták, amelyekhez nyugatról drága pénzért első osztályú mestereket hozatott, mint pl. a maga korában hírneves Leblonc-t, egy „valódi különlegességet”, ahogy maga Péter nevezte őt, s akit a francia udvarból csábított el óriási adománnyal. Az általa felépített peterhofi Montplaisir palota a faragott remekművekkel díszített dolgozószobájával, kilátással a tengerre és árnyas kertjeivel, méltán vívta ki a külföldről ide látogatók dicséretét. Igaz, nem nyilvánvaló, hogy Péter a klasszikus stílust kedvelte volna: a művészetben csak az eszközt kereste, amely könnyíti és élénkíti a lelket; az említett peterhofi palotáját falusi és tengeri, legnagyobb-részt mulatozó jeleneteket ábrázoló gyönyörű flamand képek díszítették. Hozzászokván az össze-vissza élethez, a durva munkához Péter mégis megőrizte azt a képességét, hogy nem tudott közömbös maradni más tájak iránt,

különösen, ha azokat tenger övezte és sok pénzt dobott ki a mesterséges teraszokkal, vízesésekkel, furfangos szökőkutakkal, virágos kertekkel stb. ellátott városontúli palotájára. Jó esztétikai érzéssel rendelkezett; csak ez nála kissé egyoldalúan fejlődött, jelleme és életmódja általános irányultságának megfelelően. Az a szokás, hogy részleteiben tanulmányozza a dolgokat, hogy technikai részleteken dolgozott, kifejlesztette benne a geometriai pontosságot, az irigylésre-méltó szemmértéket, a forma- és szimmetria-érzékét; könnyen értette a plasztikai művészeteket, tetszettek neki az építkezések bonyolult tervei: de maga is bevallotta, hogy nem szereti a zenét, és nehezen viselte el a bálokon a zenekar játékát.

Időnként a péteri társaság zajos szórakozásain komoly beszélgetésre is sor került. Minél jobban kibontakozott a háború és a reform ügye, annál gyakrabban töprengett Péter munkatársaival tettei értelméről. Ezek a beszélgetések nem annyira a kinyilvánított nézetek miatt érdekesek, hanem mert közelebbi betekintést engednek a beszélgetőpartnerek indítékaiba, kapcsolataiba, és emellett enyhítik a részeg és zavaros körülmények által kiváltott benyomást. A dohányfüstön és a poharak csengésén keresztül utat tör magának a politikai gondolat, amely ezeket a fezőroket egy másik, vonzóbb oldalról világította meg. Egyszer, 1722-ben egy vidám estén a magyar borok hatása alatt Péter a körülötte levő külföldiekkel beszélgetésbe merült, uralkodása nehéz első éveiről, amikor egycsapásra kellett létrehoznia egy reguláris hadsereget és flottát, elültetnie semmittevő, durva népében a tudományt, a bátorságot, a hűség, a becsület érzését; elmondta, hogy kezdetben ez milyen szörnyen nehéz munka volt számára, de most, hála istennek, mindez elmúlt és nyugodtan élhet, és hogy sokat kell tenni azért, hogy irányított népet jól ki tudja ismerni uralkodója. Ezek szemmel láthatóan Péter régi, megszokott gondolatai voltak; alighanem ő maga kezdte el a halála után tovább formálódó legenda kidolgozását saját alkotó tevékenységéről. Ha hinni lehet a kortársaknak, ez a legenda egy olyan jelmondat művészi formáját kezdte magára öltetni, amely egy szobrászt ábrázolt, aki egy durva márványdarabból kifarag egy emberi figurát és majdnem félig befejezte a munkáját. Tehát, a svéd háború vége felé Péter és munkatársai felismerték, hogy az elért hadisikerek és a végrehajtott reformok még nem jelentik ügyük beteljesülését és az a kérdés foglalkoztatta őket, mit kell még tenniük. Tatyiscsev „Orosz történetében” egy ilyen fehér asztalnál folytatott beszélgetésről tudósít, amelyet úgy tűnik, a beszélgetésben résztvevőktől hallott. Az eset 1717-ben történt, amikor felcsillant a remény, hogy mihamarább befejezik a hosszúra nyúlt háborút. Egy lakomán az asztalnál az előkelőségekkel ülve Péter az apjáról,

annak lengyelországi dolgairól, azokról a nehézségekről beszélt, amelyeket Nyikon pátriárka okozott neki, Muszin-Puskin erre elkezdte magasztalni a fiút és gyalázní az apát, mondván, hogy Alekszej cár maga keveset tett, annál többet tett viszont Morozov és a többi miniszter; mindennek a kulcsa a miniszterek kezében van: amilyenek az uralkodó miniszteri, úgy állnak az uralkodó dolgai. Az uralkodót felbosszantotta ez az eszmefuttatás, felkelt az asztaltól és azt mondta Muszin-Puskinnak: „Abban, hogy engem dicséretél és az apám dolgait szidtad, sokkal több sértés volt, mint amennyit én elviselek.” Aztán odament Dolgorukij herceghez, aki nem félt a szenátusban vitatkozni a cárral, megállt a széke mögött és azt mondta neki: „Te, mindenkinél jobban gyalázol engem és oly fájón bosszantasz vitáiddal, hogy gyakran alig tudom túrtöztetni magam; de amint meggondolom, azonnal látom: te őszintén szeretsz engem és az országot és igazat mondasz, amit én megköszönök neked; és most megkérdeszlek, hogy vélekedsz az apám és az én ügyeimről, és meg vagyok győződve, hogy képmutatás nélkül az igazat fogod mondani.” Dolgorukij azt felelte: „Engedd meg, uram, hogy leüljek és gondolkodjak.” Péter leült mellé és az megszokásból simogatni kezdte hosszú bajuszát. Mindenki őt nézte és várták mit fog mondani. Kicsit hallgatott a herceg, majd ezt mondta: „A te kérdéskedre nem lehet röviden választ adni, mert a te dolgaid különböznek apádétól: némelyekben te érdemelsz inkább dicséretet és hálát, másokban — apád. A cároknak 3 fő feladatuk van: az első a belső ítélkezés és igazságszolgáltatás; az a legfontosabb feladatuk. Erre apádnak több ideje volt, neked pedig még gondolni sem volt rá idő, ezért apád ebben többet tett nálad. Ha azonban ezzel is foglalkozol majd, talán még többet is teszel, mint atyád. És ideje is, hogy erre gondolj. A másik dolog — katonai. Ebben a tekintetben atyád sok dicsőségre rászolgált és az állam nagy hasznot köszönhet neki; a reguláris hadsereg létrehozásával utat mutatott neked; de halála után esztelen emberek minden kezdeményezését lerombolták, úgy hogy te majdnem mindent előlről kezdtél és még jobb állapotba hoztál. De, bár sokat gondolkodtam ezen, nem tudom még, melyikötök kerekedik a másik fölé: a háború vége majd pontosan megmutatja nekünk. A 3. dolog — a flotta megszervezése, a külföldi államokkal való szövetségek, kapcsolatok. Ebben te sokkal többet tettél az állam javára, és több dicsőségre rászolgáltál, mint atyád, amivel remélem, te is egyetértesz. És amit mondanak, hogy amilyenek az uralkodók miniszterei, olyanok azok dolgai is, azt én teljesen ellenkezőleg gondolom, úgy, hogy az okos uralkodók okos tanácsadókat választanak és hűségüket is figyelemmel tudják kísérni. Ezért egy bölcs uralkodónak nem lehetnek ostoba miniszterei,

hiszen ő meg tudja ítélni mindegyik értékét és ki tudja választani a jó tanácsokat.” Péter türelmesen végighallgatta, majd összecsókolva Dolgorukijt ezt mondta: „Igaz, hű szolgám! Kevésben voltál jó hozzám, én azonban sokak fölé helyezlek.” Mensikovnak és a többieknek mindez igen sajnálatos volt, — fejezte be elbeszélését Tatyiscsev — minden igyekezetükkel rá akarták haragítani az uralkodót, de nem tehettek semmit.”

Péter állandó és megfeszített fizikai munkában élte le életét, örökkön külső benyomások érték és ezért kifejlesztette magában a külső iránti fogékonyságot, a csodálatra méltó megfigyelőképességet és a gyakorlati érzéket. De nem kedvelte a szabad, általános elgondolásokat: mindenben könnyebben mentek a munka részletei, mint annak általános terve; jobban fel tudta fogni az eszközöket és célokat, mint a következményeket; mindenben inkább tevékeny mester volt, mint gondolkodó. Gondolkodásának ez a szerkezete megmutatkozott politikai és erkölcsi jellemében is. Péter egy olyan közegben nőtt fel, amely teljesen kedvezőtlen volt a politikai fejlődésre. Ez Alekszej cár családja és udvari társasága volt, tele gyűlölködéssel, kicsinyes érdekekkel és jelentéktelen emberekkel. Az udvari intrikák és fordulatok lettek Péter első politikai iskolája. Nővére dühe kivetette őt ebből a cári környezetből és elszakította az ezzel összekapcsolódó politikai fogalmaktól. Ez a szakítás önmagában véve nem jelentett nagy veszteséget Péter számára: A 17. századi kremlbeli fejek politikai tudata egy rendetlen kacattal volt egyenlő, amely részben az előző dinasztiatól örökölt ceremóniális ócskaságokból és örökbirtokosi szokásokból, részben azokból a politikai kitalációkból és kétértelműségekből állt, amelyek megzavarták az új dinasztia első cárjait abban, hogy megértsék helyzetüket az országban. Péter szerencsétlensége abban állt, hogy mindenféle politikai tudatosság nélkül maradt, csupán egy zavaros és semmitmondó megérzéssel, hogy hatalmának nincsenek határai, csak veszélyei. Az öntudatnak ez a határtalan üressége sokáig semmivel sem telt meg. A gyermekkorától elsajátított foglalatosságainak iparos jellege, a kézi, fekete munka zavarta az elmélkedésben, elvonta gondolatát olyan tárgyaktól, amelyek a politikai nevelés elengedhetetlen anyagát alkotják és Péterben kifejlődött a hatalmat átszellemítő és igazoló szabályokat nélkülöző uralkodó, aki mentes volt az alapvető politikai fogalmaktól és társadalmi mértéktartástól. Ítéletének fogyatékosága és erkölcsi ingatagsága, zseniális képességei és széleskörű technikai ismeretei mellett, élesen szembeötlött a 25 éves Péter külföldi megfigyelőinek is, akiknek, úgy tűnt, hogy a természet inkább fog belőle ügyes ácsot faragni, mint hatalmas uralkodót. Már gyermekkorától fogva rosszul irányították erkölcsileg és korán tönkrement

fizikailag, valószerűtlenül durva neveltetése és életmódja, gyermekkorának kegyetlen körülményei okozta embertelensége mellett is telve volt energiával és természettől adódóan érzékeny és éleslátású volt. Ezek a természetes tulajdonságok némileg fékeztek azokat a hibáit és bűneit, amelyeket a közeg és az élet kényszerítettek rá. Már 1698-ban egy angol püspök, Bernet, észrevette, hogy Péter milyen óriási erőfeszítéssel igyekszik legyőzni magában a bor iránti szenvedélyt. Akármilyen kevés figyelemben is részesítette Péter a Nyugat politikai rendjét és társadalmi erkölcsait, érzékeny megfigyelő lévén nem tudta nem észrevenni, hogy az ottani népek nem korbáccsal és kínzókamra által kapják nevelésüket és edzettségüket; a kegyetlen leckék pedig, amelyeket Azovnál, a Narvánál és a Prutnál kapott, fokozatosan megmutatták neki politikai felkészületlenségét, és ennek mértékében kezdődött és erősödött politikai önképzése: kezdte megérteni nevelésének óriási hiányait és el kezdett töprengeni azokon a fogalmakon, amelyeket nem gondolt át idejében, az államról, a népről, a jogról és a kötelességről, az uralkodóról és annak kötelességeiről. Uralkodói kötelesség-érzetét egészen az önfeláldozó szolgálatig tudta fejleszteni, de már nem tudott megszabadulni szokásaitól, s ha fiatal korának szerencsétlenségei segítettek is neki elszakadni a kremli politikai finnyáskodástól, a moszkvai politika egyedüli erős irányító elvétől, az erőszak ösztönétől nem tudta megtisztítani véréit. Élete végéig nem tudta megérteni se a történelem logikáját, sem a népi élet fiziológiáját. Egyébként, emiatt nem lehet túlságosan hibáztatni őt: nehezen értette ezt a bölcs politikus és Péter tanácsadója, Leibniz is, aki azt gondolta és úgy tűnik gyözködte is Pétert, hogy Oroszországban annál inkább elterjeszthető a tudomány, minél kevésbé van arra felkészülve. Minden reformtevékenységét a hatalmi kényszerítés mindenhatóságának és szükségszerűségének gondolata irányította: csak erővel remélte a népre kényszeríteni a hiányzó jólétet, következésképpen hitt abban, hogy a népi életet ki lehet téríteni történelmi medréből és új pártok felé lehet hajtani. Ezért gondoskodni igyekezvén a népről, a végsőkig feszítette annak erejét, tékozlóan pazarolta, minden takarékoság nélkül az emberi eszközöket és életeteket. Péter becsületes, őszinte ember volt, szigorú és igényes önmagához, igazságos és jóindulatú másokhoz; de tevékenysége során jobban hozzászókkott a tárgyakkal, a munkaeszközökkel való bánáshoz, mint az emberekhez, ezért az emberekkel is úgy bánt, mint a munkaeszközökkel, tudta használni őket, gyorsan felismerte ki mire alkalmas, de nem tudta és nem szerette helyükben érezni magát, óvni erőiket; erkölcsi megértés terén nem különbözött apjánál. Péter ismerte az embereket, de nem tudta vagy nem mindig akarta megérteni őket. Jellemének ezek

a sajátosságai szomorúan jutottak kifejezésre családi kapcsolataiban. Államának nagy ismerője és építője, Péter rosszul ismerte annak egy picsiny sarkát: tulajdon házát, családját, ahol mindig vendég volt. Nem fért össze az első feleségével, oka volt panaszkodni a másodikra és egyáltalán nem egyezett fiával, nem védte meg őt az ellenséges hatásoktól, ami a cárevics halálához vezetett és veszélybe sodorta magának a dinasztíának létét.

Tehát Péter nem hasonlított elődeire, noha volt közöttük némi genetikai kapcsolat, a szerepek és a típusok történelmi folytonossága. Péter nagy gazda volt, aki legjobban a gazdasági érdekeket értette meg, legfogékonyabb az állami gazdagság forrásai iránt volt. Hasonló gazdák voltak elődei is, a régi és az új dinasztia cárijai; de azok egy helyben ülő, fehér kezű gazdák voltak, akik megszokták, hogy idegen kézzel gazdálkodjanak, míg Péter mozgékony, fekete munkát végző gazda, östehetség, cár-mesterember volt.